

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Dimensions of desistance : a qualitative longitudinal analysis of different dimensions of the desistance process among long-term prisoners in the Netherlands

Doekhie, J.V.O.R.

Citation

Doekhie, J. V. O. R. (2019, September 5). *Dimensions of desistance : a qualitative longitudinal analysis of different dimensions of the desistance process among long-term prisoners in the Netherlands*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/77442>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/77442>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/77442> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Doekhie, J.V.O.R.

Title: Dimensions of desistance : a qualitative longitudinal analysis of different dimensions of the desistance process among long-term prisoners in the Netherlands

Issue Date: 2019-09-05

NEDERLANDSE SAMENVATTING

(SUMMARY IN DUTCH)

Dimensies van *Desistance* (stoppen met criminaliteit). Een kwalitatieve longitudinale studie naar het proces van stoppen met criminaliteit onder langer gestrafte gedetineerden in Nederland.

INLEIDING

Onderzoek naar criminaliteit en crimineel gedrag richt zich de laatste decennia vaak op de vraag waarom en hoe personen stoppen met criminaliteit (ook wel *desistance* genoemd). Theoretische invloeden vanuit de levensloopcriminologie en onderzoek naar criminele carrières hebben belangrijke inzichten opgeleverd met betrekking tot waarom personen stoppen met criminaliteit. *Desistance* is lange tijd onderzocht als de afwezigheid van crimineel gedrag en deze afwezigheid werd verklaard vanuit sociale, externe factoren en specifieke levensgebeurtenissen, zoals bindingen met werk en partner, trouwen, en kinderen krijgen. Steeds vaker wordt *desistance* echter bestudeerd als een geleidelijk proces van stoppen met criminaliteit. *Desistance* is meer dan alleen de afwezigheid van crimineel gedrag en kan tevens verklaard worden door individuele, subjectieve factoren, zoals een verandering in zelfbeeld of identiteit. Het creëren van een (nieuw) pro-sociaal, conventioneel zelfbeeld dat haaks staat op de criminele identiteit staat centraal in deze stromingen.

Lange tijd richtte onderzoek op het gebied van *desistance* zich op de periode dat een persoon zich compleet had terug getrokken uit het criminele leven en daarnaast een niet-criminele identiteit had aangemeten (*secondary of identity desistance*). Deze 'eindfase' zou vooraf worden gegaan door een periode waarin men niet crimineel actief is (*primary or act-desistance*), maar dat mogelijk wel weer kan worden. Recentelijk is een derde dimensie aan het *desistance* proces toegevoegd: de ervaren steun en erkenning van anderen voor pogingen om op het rechte pad te blijven (*tertiary or relational desistance*). Deze steun en erkenning kan verkregen worden vanuit formele en meer informele sociale relaties, zoals de partner en ouders, maar bijvoorbeeld ook reclasseringswerkers. Op basis van verschillende theorieën en eerder onderzoek wordt dus momenteel verondersteld dat *desistance* drie 'dimensies' heeft: 1) de afwezigheid van crimineel gedrag 2) een identiteitsverandering van een 'criminele' naar een 'conventionele' zelf, en 3) de ervaren steun en erkenning van anderen voor pogingen om op het rechte pad te blijven.

Ondanks toenemend onderzoek op dit gebied, ontbreekt het bij veel bestaande studies aan een longitudinaal onderzoeksdesign waarbij dezelfde personen over de tijd gevolgd worden. Dit is opvallend omdat zo'n onderzoeksopzet noodzakelijk is om het proces van desistance en identiteitsverandering te onderzoeken. Daarnaast richt een deel van het eerder onderzoek zich op personen die niet in detentie verbleven of die (in het geval van longitudinaal onderzoek) pas gevolgd worden na hun detentieperiode. Om (een deel van) deze lacune op te vullen, volgt de huidige studie een groep Nederlandse (langer gestrafte) gedetineerden die meerdere keren zijn geïnterviewd voor en na hun vrijlating. Al is de detentie populatie in Nederland langzaam dalende, elk jaar komen nog steeds ongeveer 30.000 personen vrij na een korte of langere gevangenisstraf, en een deel komt onder toezicht te staan. Hoewel de recidivecijfers ook een dalende trend laten zien, komt nog steeds een derde van de ex-gedetineerden binnen twee jaar weer vast te zitten. Langer gestrafte gedetineerden zijn veroordeeld voor meer ernstige criminaliteit met een vaak grote impact op de samenleving. Het is daarom van belang om meer te weten te komen over hun terugkeer naar de samenleving na detentie en het proces van stoppen met criminaliteit, zodat eventuele beleidsmaatregelen zowel in detentie als na vrijlating dit proces mogelijk specifiek zouden kunnen ondersteunen.

Het huidige onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te verkrijgen in de verschillende dimensies van desistance in een groep Nederlandse gedetineerden die bijna vrij komen en terugkeren naar de maatschappij. Met een kwalitatief, longitudinaal onderzoeksdesign zijn 28 Nederlandse gedetineerden geïnterviewd gemiddeld drie maanden voor vrijlating, en twee keer na vrijlating: drie maanden (n=24) en een jaar daarna (n=23). Het huidige onderzoek is een deelstudie van het Prison Project waaraan mannelijke gedetineerden - tussen de 18 en 65 jaar en in Nederland geboren - hebben deel genomen. Aanvullend op deze criteria kwamen gedetineerden voor het huidige onderzoek in aanmerking voor deelname als zij a) voor een relatief lange periode in detentie hadden gezeten (tussen de 2 en 4 jaar), b) waren afgestraft en hun zaak niet in hoger beroep diende, c) niet in een ISD/TBS instelling of BBI/ZBBI verbleven,¹ en d) niet veroordeeld waren voor een zedendelict. De respondenten zijn door dezelfde onderzoeker door heel Nederland persoonlijk benaderd waarbij uitleg over het onderzoek is gegeven, anonimiteit en vertrouwelijkheid gewaarborgd, onafhankelijkheid is benadrukt en schriftelijke toestemming voor deelname is gevraagd. Op het moment dat de deelnemers uit de gevangenis kwamen (het in werking treden van hun voorwaardelijke invrijheidstelling na twee derde van de straf),

.....

1 ISD= Inrichting voor Stelselmatige Daders, TBS= Ter beschikking stelling van de staat, BBI= Beperkt Beveiligde Inrichting, ZBBI=Zeer Beperkt Beveiligde Inrichting

hadden ze gemiddeld 39 maanden vast gezeten waarbij straffen tussen de drie en vijf jaar waren opgelegd. Deze groep is naar Nederlandse standaarden aan te duiden als langer gestrafte gedetineerden, aangezien het overgrote deel van de gedetineerden in Nederlanden straffen korter dan zes maanden uitzit. De gemiddelde leeftijd van de mannen was 27 jaar (range 21-53) en de meesten waren veroordeeld voor geweldsdelicten, zoals gewapende overvallen en poging doodslag. Aanvullend op de interviewdata zijn de dossiers van de huidige onderzoeksgroep bij de Reclassering Nederland onderzocht. Daarnaast zijn de strafbladen van de onderzoeksgroep geraadpleegd om te bekijken of er criminele activiteiten na vrijlating aan het licht waren gekomen bij het Openbaar Ministerie, los van wat de onderzoeksgroep zelf had gerapporteerd. Tot slot zijn de levensverhalen van de respondenten in kaart gebracht waarvan er een aantal uitvoerig is beschreven tussen de hoofdstukken in.

TOEKOMSTVERWACHTINGEN CRIMINEEL GEDRAG NA DETENTIE & DE ROL VAN SOCIALE EN INDIVIDUELE FACTOREN

In hoofdstuk 4 zijn de toekomstverwachtingen verkend die de 28 mannen aan het eind van hun detentie voor vrijlating hadden ten aanzien van criminele activiteiten na vrijlating, en de rol van sociale en individuele factoren bij deze toekomstverwachtingen. Op basis van de interviews is een onderscheid gemaakt tussen criminele, niet criminele of een meer ambivalente toekomstverwachting. Op basis van theorieën over desistance waarin sociale factoren – zoals werk, woning, steun van partner of familie - en individuele factoren – zoals geloof in eigen kunnen en een gevoel van controle (*agency*) – een rol spelen, zijn vervolgens vier groepen langgestraften beschreven, gebaseerd op de mate en/of sterkte van sociale factoren gecombineerd met individuele factoren.

In totaal verwachtten 11 van de 28 respondenten om te stoppen met criminaliteit na detentie, tien respondenten hebben aangegeven er zeker van te zijn dat ze door zouden gaan met criminele activiteiten (de meesten overigens met minder ernstige criminaliteit), en zeven respondenten hebben een meer ambivalente toekomstverwachting geuit waarbij ze twijfels hebben over toekomstige criminele activiteiten. Respondenten die een niet-criminele toekomst voor zich zien na detentie, 'scoren' over het algemeen hoog op de individuele factoren: Zij hebben een geloof in eigen kunnen en het gevoel controle te hebben over toekomstige gebeurtenissen. Meestal is dit in combinatie met een hoge 'score' op de sociale factoren zoals het beschikken over een huis of baan, de ervaren steun van ouders, partner en/of kind (groep 1). Echter, dit is niet in alle gevallen zo. Een gebrek aan bindingen bij personen die wel een hoge mate van *agency* lijken te hebben, is tevens gekoppeld aan een niet

crimineel toekomstbeeld (groep 2). De afwezigheid of zwakte van deze bindingen lijkt in die gevallen juist een stimulans te zijn om een niet criminele toekomst na te streven, zodat het doel van 'huisje, boompje, beestje' binnen bereik komt. Personen met meerdere en/of sterke pro-sociale bindingen, maar een matig geloof in eigen kunnen, hebben een overwegend ambivalente verwachting met betrekking tot crimineel gedrag (groep 3). Tot slot, lijkt het gebrek aan (of zwakke) bindingen gecombineerd met lage agency samen te hangen met de verwachting door te gaan met criminaliteit (groep 4). Waar familie en partners uit eerder onderzoek als een belangrijke bron van steun worden gezien en kunnen bijdragen aan een gevoel van stabiliteit in het reïntegratie proces, blijkt uit huidig onderzoek dat deze sociale factoren inderdaad een rol spelen bij een niet criminele toekomstverwachting, maar dat een gebrek hieraan niet meteen samenhangt met een criminele verwachting na detentie. Met andere woorden, ook een deel van de respondenten zonder of met zwakke sociale bindingen zagen een niet-criminele toekomst voor zich.

TOEKOMSTVERWACHTINGEN VOOR VRIJLATING EN GEDRAG NA DETENTIE

In hoofdstuk 5 is met behulp van longitudinale data van 24 respondenten bestudeerd in welke mate de toekomstverwachtingen van gedetineerden voor vrijlating overeenkomen met hun gedrag na vrijlating en welke redenen zij zelf hiervoor aandragen. Volgens de bevindingen komen verwachtingen sterk overeen met daadwerkelijk (crimineel) gedrag na detentie. De overgrote meerderheid van de mannen die een niet criminele of criminele verwachting uitte, is na detentie overeenkomstig de eigen verwachting niet of wel weer betrokken bij criminele activiteiten. Uiteraard zijn er uitzonderingen waarbij mannen tijdens het interview na vrijlating aangaven niet betrokken te zijn bij criminele activiteiten, terwijl zij wel gedacht hadden dat te zijn voordat ze vrij kwamen, en vice versa. Vrijwel alle mannen die een ambivalente toekomstverwachting hadden geuit voor vrijlating, waren niet betrokken bij criminele activiteiten in de eerste paar maanden na vrijlating.

Uit de verhalen van de respondenten zijn vier verklarende mechanismen naar voren gekomen. Ten eerste, respondenten die in overeenstemming met hun verwachting niet crimineel bezig zijn geweest in de periode na vrijlating lijken een toekomstige zelf voor zich te zien die niet betrokken is bij criminele activiteiten, zoals 'een goede vader' en/of een rolmodel willen zijn. Hiernaast bestaat soms een gevreesd beeld van een toekomstige zelf, een 'ik' die ze liever niet zouden willen worden. Een voorbeeld is de wens om anderen niet meer te willen kwetsen met tegelijkertijd het besef dat dat wel kan gebeuren mits het criminele leven wordt voortgezet. Respondenten met zowel een meer ambivalente verwachting als een criminele verwachting lijken een minder

duidelijk of geen beeld te hebben van een toekomstige zelf. Ten tweede, respondenten die verwachtten te stoppen met criminaliteit en die inderdaad niet betrokken waren bij criminele activiteiten kort na detentie, lijken actiever op zoek te gaan naar sociale steun en geven aan dat de band met hun partner en/of familie een ondersteunende rol heeft gehad bij hun pogingen om op het rechte pad te blijven. Respondenten die in het eerste interview verwachtten niet meer in de criminaliteit te belanden en kort na detentie toch weer vast bleken te zitten, gaven tijdens het interview aan weinig sociale steun te ervaren. Dit in combinatie met voornamelijk een onzekere situatie met betrekking tot de sociale factor huisvesting. Ten derde, respondenten die volgens hun eigen verwachting niet meer betrokken waren bij criminele activiteiten, lijken meteen na vrijlating actie te hebben ondernomen om de kansen te vergroten op bijvoorbeeld het vinden van een baan. Dit in tegenstelling tot degenen die een criminele verwachting hadden. Ten vierde, (intensief) toezicht in het kader van de voorwaardelijke invrijheidstelling is vooral door de respondenten met ambivalente verwachtingen genoemd als reden om de regels te volgen en zich aan de voorwaarden te houden. Hoewel dit gezien kan worden als een positieve bevinding met betrekking tot toezicht na detentie, laten de bevindingen ook zien dat situaties waarin nieuwe sociale bindingen kunnen worden aangegaan beperkt zijn in het kader van de enkelband en de opgelegde restricties. De ervaren sociale zwaarte van de enkelband is overigens een thema dat frequent is genoemd door respondenten met zowel niet criminele, criminele als ambivalente toekomstverwachtingen.

CONVENTIONELE DOELEN

In hoofdstuk 6 zijn conventionele doelen van 23 van de 28 respondenten van de onderzoeksgroep in kaart gebracht in relatie tot crimineel gedrag. De respondenten zijn op drie verschillende momenten geïnterviewd: voor vrijlating, ongeveer drie maanden na vrijlating en een jaar na vrijlating. Op basis van de interviews blijkt het streven naar conventionele doelen, geïllustreerd door 'huisje, boompje, beestje', voor bijna alle respondenten in elke interview ronde van toepassing, zowel respondenten die zijn gestopt met criminele activiteiten als degenen die door zijn gegaan. Voor vrijlating lijken deze doelen vaak nog wat oppervlakkig, vaag of weinig omvattend. Over het algemeen worden deze concreter, gedetailleerder en realistischer na vrijlating wanneer vooruitgang wordt ervaren op de verschillende levensdomeinen, bijvoorbeeld uitgenodigd worden voor een sollicitatiegesprek, een cursus kunnen volgen of een kind op komst. Een belangrijke bevinding is dat conventionele rolmodellen ontbreken bij de meeste respondenten, terwijl die juist een soort richting kunnen geven aan hoe een conventioneel leven eruit ziet en de stappen om daar te komen. Zo had het merendeel geen duidelijk beeld van wat het inhoudt om een 'goede vader' te zijn vanuit eigen ervaringen in de jeugd.

De bevindingen in hoofdstuk 6 laten verder zien dat er geen conflict ervaren lijkt te worden tussen conventionele en criminele doelen aangezien het criminele pad frequent is genoemd om conventionele doelen te bereiken, gewoonweg omdat het lucratiever is dan via de conventionele weg (niet noodzakelijk omdat ze geen andere optie zien). Een conventionele en criminele identiteit lijken dan tot op zekere hoogte naast elkaar te kunnen bestaan, terwijl theorieën vaak uit lijken te gaan van het distantiëren van de oude, criminele identiteit om een conventioneel zelfbeeld te kunnen aanvaarden. Sterker nog, voor sommige respondenten lijkt de criminele 'ik' bij te dragen aan eigenwaarde en gevoelens van trots, en biedt het de kans op toch die conventionele doelen te bereiken (of behouden). De bevindingen uit dit hoofdstuk laten zien dat personen juist door kunnen gaan met criminele activiteiten ondanks, of mogelijk juist door, een positieve conventionele identiteit (vader).

TOEZICHT RECLASSERING

In hoofdstuk 7 staat het Reclassingstoezicht en de bijbehorende opgelegde bijzondere voorwaarden in het kader van de voorwaardelijke invrijheidstelling centraal. Interviews van 23 respondenten op drie verschillende momenten zijn bestudeerd in combinatie met dossiers van de onderzoeksgroep bij de Reclassing Nederland. Vanuit de dossiers komt een beeld naar voren van intensief toezicht voor deze specifieke groep, zeker in de eerste maanden na detentie. De nadruk lijkt te liggen op (een combinatie van) meer controle gerichte voorwaarden, zoals wekelijkse meldplicht, locatiegeboden, en gebiedsverboden, veelal ondersteund door elektronisch toezicht. Echter, voorwaarden gericht op begeleiding worden ook veelvuldig opgelegd (altijd in combinatie met op controle gerichte voorwaarden), zoals begeleid wonen of een behandelverplichting. Op basis van de dossiers lijken toezichthouders over het algemeen heel betrokken te zijn bij hun cliënten, tonen ze begrip en doen hun best te assisteren waar nodig. Verder reageren toezichthouders op een overtreding van voorwaarden eerder op een alternatieve manier dan meteen een officiële waarschuwing uit te sturen of schorsing van de voorwaardelijke invrijheidstelling te adviseren. Interviewdata van drie meetmomenten laten zien dat de helft van alle respondenten het toezicht beleeft als overwegend gericht op het controleren van het naleven van de regels. De andere helft ervaart het toezicht op de één of andere manier als steunend, en dit lijkt te maken te hebben met de discretionaire bevoegdheid die toezichthouders soms inzetten. Op deze manier kan 'ruimte' gecreëerd worden in het intensieve toezicht voor vallen en opstaan, om te leren van fouten, of om maatwerk te kunnen leveren.

Sommige respondenten vinden dat de strikte voorwaarden, waarvan de naleving gecontroleerd wordt met behulp van de elektronische enkelband, zeker structuur aanbrenge in de dagelijkse routine en op die manier wellicht helpen om op het rechte pad te blijven (dimensie afwezigheid crimineel gedrag), voornamelijk in de eerste maanden na detentie. Echter, voorbij die eerste chaotische fase na vrijlating wanneer respondenten proberen hun leven op te pakken en andere rollen te vervullen (dimensie identiteit), zoals bij het zoeken naar een baan of (nieuwe) sociale contacten, kan de enkelband als belemmerend worden ervaren. Daarnaast lijkt het menselijke aspect van toezicht, namelijk de toezichthouders, bij te kunnen dragen aan de derde dimensie van desistance door openlijk waardering en erkenning te uiten voor pogingen van respondenten om hun gedrag te veranderen en op het rechte pad te blijven. Tot slot moet genoemd worden dat er een groep respondenten is die het naleven van de regels in het kader van hun voorwaardelijke invrijheidstelling een periode na vrijlating heeft weten te 'combineren' met ernstige of minder ernstige criminele activiteiten. Sommigen worden uiteindelijk toch gearresteerd, sommige sluiten het toezicht succesvol af.

CONCLUSIE

Samenvattend, leidt deze studie tot een aantal conclusies. Ten eerste, aan het eind van detentie voor vrijlating zien de respondenten uit de onderzochte groep een niet-criminele, een criminele, of een meer ambivalente toekomst voor zich. Niet-criminele toekomstverwachtingen lijken meer gekenmerkt te worden door individuele factoren, zoals geloof in eigen kunnen en een gevoel van controle over toekomstige gebeurtenissen, dan sociale factoren zoals werk, woning, steun van partner of familie. Ten tweede, de toekomstverwachtingen van de onderzoeksgroep voor vrijlating komen sterk overeen met hun gedrag na detentie. Voor degenen waarbij het niet overeen komt en die bijvoorbeeld weer in detentie zijn komen te zitten, terwijl ze dit niet verwacht hadden, lijkt weinig sociale steun en een onzekere huisvestingssituatie een rol te spelen. Deze bevinding impliceert dat hoewel toekomstverwachtingen een sturende rol *kunnen* hebben bij (crimineel) gedrag, het ervaren van vooruitgang met betrekking tot sociale factoren (zoals huisvesting en sociale steun) bijdraagt aan dit proces. Ten derde, alle respondenten in de onderzoeksgroep uiten tijdens de drie verschillende interviewmomenten het verlangen naar conventionele doelen, ofwel 'huisje, boompje, beestje'. De inhoud van deze doelen zijn in detentie nog vaag en/of onrealistisch, maar lijken concreter te worden na detentie wanneer er vooruitgang is op de verschillende levensdomeinen. Daarnaast lijken criminele en conventionele doelen voor een deel van de onderzoeksgroep naast elkaar te bestaan en ervaren sommige respondenten hierin geen inconsistentie. Ten vierde, toezicht

in het kader van de voorwaardelijke invrijheidstelling van de onderzochte groep wordt gekenmerkt door een combinatie van meerdere bijzondere voorwaarden; voornamelijk voorwaarden gericht op controle, maar bijna altijd gecombineerd met voorwaarden gericht op begeleiding. Hoewel toezichthouders betrokken en ondersteunend lijken te zijn op basis van dossiers, wordt het toezicht niet altijd zo ervaren door de respondenten zelf. Ten vijfde, de bevindingen illustreren dat toezichthouders een belangrijke rol kunnen spelen bij het desistance proces van langer gestrafte gedetineerden door waardering te uiten voor pogingen om gedrag te veranderen en op het rechte pad te blijven. Waardering en steun die wellicht niet vanuit het beperkte sociale netwerk wordt verkregen en daardoor extra waardevol kan zijn. Tot slot, de ervaren (sociale) zwaarte van de enkelband is een thema dat frequent is genoemd door de interviews heen. Al wordt erkend dat de enkelband nuttig is om (een dagelijkse) structuur aan te brengen in de chaotische periode direct na detentie, daarna wordt de enkelband veelal als belemmerend ervaren bij het vervullen van rollen en verder gaan met het leven.

BELEIDSAANBEVELINGEN EN SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK

Volgens de bevindingen uit deze studie kan het waardevol zijn om meer aandacht te besteden aan individuele factoren in detentie, zoals manieren om het zelfvertrouwen te vergroten, dan dat nu getracht wordt via de verschillende interventies in detentie. Het goed uitvoeren van bepaalde taken kan bijvoorbeeld zelfvertrouwen vergroten. Echter, het basis regime waarin gedetineerden starten bij binnenkomst laat weinig ruimte voor extra curriculaire activiteiten, zoals onderwijs of activiteiten gericht op zelfexpressie en zelfontplooiing, die vertrouwen in eigen vaardigheden zouden kunnen ontwikkelen of ondersteunen. Met het oog op resocialisatie kan het lonen om mogelijkheden te verkennen voor het aanbieden van activiteiten die door gedetineerden zelf als waardevol worden ervaren en betekenis kunnen geven aan het (gevangenis)leven, zoals muziek of onderwijs. Wanneer gedetineerden met meer vertrouwen in hun eigen vaardigheden de gevangenis verlaten, zijn ze wellicht veerkrachtiger om de uitdagingen die hen te wachten staan na vrijlating aan te gaan.

Daarnaast laat deze dissertatie zien dat, hoewel conventionele doelen door vrijwel iedereen in de onderzoeksgroep worden genoemd, velen geen duidelijk beeld hebben van de inhoud van die doelen en ook niet van de wegen om die mogelijk te bereiken. Daardoor kan het moeilijker zijn om een conventioneel zelfbeeld in relatie tot die doelen voor te stellen (bijvoorbeeld een goede vader of werknemer zijn), en manieren te bedenken om die doelen te bereiken. Hoewel er bijvoorbeeld steeds meer aandacht is voor het behouden en versterken van het contact tussen de gedetineerde

vader en zijn kind, bieden de huidige interventies weinig concretere richtlijnen over 'hoe' je een vader kan zijn en hoe om te gaan met moeilijke opvoedsituaties. Hier lijkt wel geleidelijk verandering in te komen, maar er is nog ruimte voor groei. Aangezien de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) zich steeds meer bezig houdt met digitalisering in detentie en het aanbieden van e-learning, is het een idee dat gedetineerden bijvoorbeeld al in detentie zouden kunnen oefenen met hypothetische opvoedsituaties via e-learning. Een aandachtspunt is dat wat *wel* wordt aangeboden in detentie (bijvoorbeeld Vrij Verantwoord Vaderschap) grotendeels afhankelijk is van vrijwilligersorganisaties, zoals Exodus, en daardoor dus geen vast onderdeel is van het aanbod reïntegratie activiteiten. Een ander mogelijk problematisch punt is dat bovenstaande interventies en cursussen in detentie veelal weg gelegd zijn voor gemotiveerde gedetineerden, terwijl dit wellicht niet noodzakelijk de groep is die de interventies en cursussen juist het hardst nodig heeft. Kan worden verwacht dat alle gedetineerden (een bepaalde mate van) motivatie 'in zichzelf' vinden?

Op basis van deze dissertatie kunnen ook suggesties met betrekking tot het Reclasseringstoezicht worden gedaan. De bevindingen laten zien dat toezicht als steunend wordt ervaren wanneer de toezichthouder zijn of haar best lijkt te doen in de ogen van degene die onder toezicht staat om te assisteren waar nodig, en de discretionaire ruimte gebruikt als dit nodig wordt geacht. Hoewel de bevindingen laten zien dat vrijwel alle toezichthouders van de onderzoeksgroep een betrokken en begeleidende werkwijze erop na te lijken te houden, kan het toezicht voor ex-gedetineerden mogelijk nog meer desistance-georiënteerd worden door bijvoorbeeld manieren te vinden om de sterke eigenschappen van degene die onder toezicht staat te benutten, bevorderen, en versterken.

Deze dissertatie heeft een bijdrage geleverd aan inzichten op het terrein van de levensloopcriminologie, het proces van stoppen met criminaliteit, en verschillende aspecten van identiteit. Een aanbeveling voor vervolgonderzoek is om andere aspecten van identiteit uitgebreider te analyseren, zoals bijvoorbeeld de toekomstige zelf die iemand juist vreest te worden, en het huidige zelfbeeld. Hoe verhouden deze zich tot toekomstig gedrag? Daarnaast zou vervolgonderzoek zich kunnen richten op het ontrafelen van verschillende categorieën van personen die wel of niet doorgaan met criminaliteit om de nuances van het complexe desistance proces nauwkeuriger in kaart te brengen. Tot slot zouden meer herhaalmetingen over een langere periode bijdragen aan het genereren van inzichten met betrekking tot de *verandering* in identiteit, waar deze dissertatie hopelijk een begin mee heeft gemaakt.

